

Rivayetlerde Kıraatler Açısından Hz. Osman Mushafı'nın Kaynaklığı¹

Being Source of Othman Mushaf in Terms of Recitations in the Narrations

Oghız Najmaaldeen Suliman SULIMAN

ORCID: 0000-0002-5393-1728

Öğr. Gör., Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hatay /Türkiye
onajmaldeensulimansuliman@mku.edu.tr

Ahsen YILMAZ

ORCID: 0000-0002-9546-9551

Arş. Gör., Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hatay /Türkiye
ahsen.yilmaz@mku.edu.tr

Makale Bilgisi/Article Info:

Geliş/Received: 07.03.2022 Düzeltme/Revised: 07.09.2022 Kabul/Accepted: 09.09.2022

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Suliman, N. O. & Yılmaz, A. (2022). Rivayetlerde Kıraatler Açısından Hz. Osman Mushafı'nın Kaynaklığı. Antakiyat, 5(2), 266-283

Öz

Kur'ân'ın nâzil olduğu çağda Arap yazısının yetersizliği yaygın olarak kabul edilen bir husustur. Nüshalarda noktalama ve harekelemenin bulunmayışı birçok problemi beraberinde getirmiştir. Hz. Ömer, hafızların bir kısmının Yemame'de öldürülmesi üzerine Kur'ân'ın bir araya getirilmesi konusunda Hz. Ebu Bekir'i teşvik etmiştir. Hz. Ebu Bekir döneminde mushaf haline getirilen Kur'ân, Hz. Osman döneminde istinsah edilerek çoğaltılmıştır. Zeyd b. Sabit, Kur'ân'ın cemi ve istinsahı konusunda önemli bir aktördür. Daha sonra lehçelerden ve daha başka sebeplerden dolayı farklı kıraatler meydana gelmiştir ki bu farklı kıraatleri hadis rivayetlerinden öğrenmekteyiz. Kıraat âlimleri senedleri bakımından kıraatleri mütevatir, meşhur, âhâd, şâz, mevdu' ve müdreç (kıraat üzerine açıklama ve tefsir ile ziyade edilmesi) olmak üzere ayırmışlardır. Bunlardan mütevatir ve meşhur olanları makbul addedilirken, diğerlerine itibar edilmemektedir. Bu çalışmada, rivayet ilmindeki Hz. Osman nüshasını ve kıraat farklılıklarını ifade eden rivayetleri tespit etmek amaçlanmıştır. Bağlantıları tespit edebilmek için Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Osman dönemlerini izahın ardından Hz. Osman Mushafı'nın ortaya çıkışı ve rivayet farklılıklarının rivayet ilmine yansımaları tespit edilecektir. Araştırmada ilgili hadislerin tespiti ve tahrîcinin yapılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, hadis, Osman mushafı, kırâat

¹ Bu araştırma sürecinde TR Dizin 2020 kuralları kapsamında "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde" yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden" hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Ayrıca bu araştırma "Etik Kurul İzni" gerektirmeyen bir çalışmadır.

GİRİŞ

Bu araştırmanın amacı rivayet ilmi açısından Hz. Osman mushafının tespiti ve bu nüshanın kıraat farklılıklarına verdiği imkana dair rivayetlerin değerlendirilmesidir. Bu bağlamda ilaveten konunun anlaşılması için kıraat ilmi ve tarihi hakkında özet olarak bilgiler de sunulmuştur. Asıl amaç ise kıraat farklılıklarının tespitinde rivayet ilminin rolünü ortaya çıkarmaktır. Konuya giriş mahiyetinde Kur'ân'ın inzâli, cem'i ve istinsahı konusunda bazı bilgiler verilmiştir. Hz. Peygamber dönemi, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Osman döneminde meydana gelen gelişmeler başlıklar halinde aşama aşama ele alınmıştır. Hz. Osman mushafına ve kıraat farklılıklarının kaynaklığına işaret eden rivayetler hadis ilmi açısından değerlendirilmiştir. Hadisleri tahric eden temel hadis kaynakları yanında tefsirler ve kıraate ait eserlerden de istifade edilmiştir. Elde edilen neticeler sonuç bölümünde aktarılmıştır. Rivayetlerin muhteva değerlendirmelerinde hadis şerhleri ve diğer kaynaklardan yararlanılmıştır. el-Mektebetü's-Şâmile programı da çalışmada kaynak olarak kullanılmıştır. Biyografik bilgiler için başta tabakat ve tarih kitapları olmak üzere TDV İslam Ansiklopedisinden yararlanılmıştır. Kıraat ile ilgili İbnü'l-Cezerî'nin "en-Neşr" adlı eseriyle ve Süyûtî'nin "el-İtkân" adlı eserinden önemli derecede istifade edilmiştir.

Hz. Peygamber, bir taraftan kendisine peyderpey indirilen Kur'ân vahyini hem sözlü hem de yazılı olarak sahabeye aktarırken diğer taraftan onun nasıl anlaşılması ve uygulanması gerektiğini de göstermiştir. Sahabe de bunu koruyup ezberleme ve kendilerinden sonrakilere aktarma konusunda büyük çaba sarf etmiştir. Kur'ân-ı Kerim, "Allah tarafından Cebrail vasıtasıyla Hz. Muhammed'e indirilip tevâtüren nakledilen mushaflarda yazılı olan ve okunmasıyla ibadet edilen muciz bir kelimedir." şeklinde tarif edilir.² Bu tarifte "Kur'ân'ın tevâtüren nakledilmesi, mushaflarda yazılı olması ve okunmasıyla ibadet edilmesi" şeklinde ifade edilen üç nitelik öne çıkmaktadır. Hz. Peygamber döneminde Kur'ân'ın cem'inden maksat ya kalplerde ezberden okunarak muhafaza edilmesi ya da yazılmasıdır.

Kur'ân'ın tedvini ve cem'i üç aşamada ele alınacaktır.

1. Aşama: Hz. Peygamber (ö. 11/632) dönemi
2. Aşama: Halife Ebu Bekir (ö. 13/634) dönemi
3. Aşama: Halife Osman b. Affan (ö. 35/656) dönemi

2 Subhî Salih, *Mebâhis fi 'ulûmi 'l-Kur'ân*, 1 Cilt (Beirut: Dârü'l-'lmi li'l-melâyîn 1397/1977), 1/21.

1.1. Hz. Peygamber Döneminde Kur'ân-ı Kerim'in Yazılması

Kur'ân-ı Kerim Hz. Peygamber'in kalbine zamanla, aşama aşama, ayet ayet, sure sure yaklaşık 23 yılda indirildi.³ Hz. Peygamber Kur'ân-ı Kerim'i sahabeye tüm detayı ile indiği kadar aktarır sahabe de bunu aynı şekilde alıp koruma noktasında gayret gösterirdi. İçlerinde Kur'ân-ı Kerim'i yazma konusunda özel seçilmiş sahabe vardı.

1.1.1. İnen Ayetlerin Ezberlenmesi ve Uygulanması

Hz. Peygamber döneminde sahabe Kur'ân-ı Kerim'i muhafaza etme noktasında ayeti ezberler ve hayatlarına geçirirlerdi. Hz. Peygamber'in vefatı sonrasında bunun önemi daha çok anlaşıldı. Çünkü mushaflar asıl nüshanın kılavuzluğu ile yazıldı. Mushafları muhafaza etme yönünde sahabenin kullandığı diğer bir yöntem ise yazarak kayıt altına almalarıydı.⁴ Netice itibari ile Hz. Peygamber vefat ettiğinde Kur'ân'ın tamamı hem sahabenin ezberindeydi hem de yazıya geçirilmişti. Öte yandan bir mushaf haline getirilmemişti.⁵

Bazı âlimler Hz. Peygamber'in vahiy kâtiplerinin kırk üç olduğunu söyler. Bunlardan Mekke'de dört halife ve Abdullah b. Ebî Serh (ö. 36/656-57), Saîd b. Âs (ö. 59/679), Saîd'in oğulları Hâlid (ö. 14/635) ve Ebân (ö. 13/634), Zübeyr b. Avvâm (ö. 36/656), Abdullah b. Erkam (ö. 64/684); Medine'de Zeyd b. Sabit (ö. 45-54/665-674), Übey b. Kâ'b (ö. 33/654), Ebu Abdillah Şurahbîl b. Hasene (ö. 18/669), Hanzale b. Rebî' (ö. 45/665), Sabit b. Kays (ö. 12/633), Abdullah b. Revâha (ö. 8/629), Talha b. Ubeydullah (ö. 36/656), Sa'd b. Ebu Vakkâs (ö. 55/675), Hâlid b. Velîd (ö. 21/642), Huzeyfe b. Yemân (ö. 36/656), Amr b. Âs (ö. 43/664) bazılarıdır. Aralarında Hz. Peygamber'e en yakın olup ve daima onun yanında olanlar Zeyd b. Sabit ile Alî b. Ebî Tâlib (ö. 40/661) idi.⁶

1.1.2. Kur'ân'ın Yazılması Emri ve Diğer Sözlerin Bu Nüshalara Yazımının Yasaklanması

Hz. Peygamber'in zamanında Kur'ân'ın yazımında nokta ve hareke kullanılmamıştır.⁷ Sahabe Kur'ân'ı Hz. Peygamber'den alıp yazarken kenarına kendine göre notlar da alırdı. Bu durum Kur'ân'ın tek bir kitap haline getirilmesini zorlaştırdı. Bunun nedeni nüshalar arasında farklılıklar olmasıydı. Bundan dolayı Hz. Peygamber ayetlerin dışında bir şey yazılmasını yasaklamıştır.

Hz. Peygamber döneminde Kur'ân'ın kitâbetiyle ilgili hadis kitaplarına yansıyan delil ve şahitler çoktur. İmam Müslim'in, Ebu Saîd el-Hudrî'den (ö. 74/694) tahric ettiği rivayette Hz. Peygamber'in şöyle dediği nakledilmektedir: "Benden Kur'ân'ın dışında bir şey yazmayınız. Her kim benden Kur'ân'dan başka bir şey yazmışsa onu hemen yok etsin. Benden

3 Ebu Şâme, Ebü'l-Kâsım (Ebu Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâil b. İbrâhîm el-Makdisî (ö. 665/1267), *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ 'ulûm tete'alleku bi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, thk. Tayyar Altıkulaç, 1 Cilt (Beirut: Dâru Sâdir, 1395/1975), 1/29.

4 Muhammed Bekir İsmâil (ö. 1426/2005), *Dirâsât fî Ulûmi'l-Kur'an*, 1 Cilt (Kahire: Dâru'l-Menâr, 1419/1999), 1/98; Zürcânî, Muhammed Abdülazîm (ö. 1367/1948), *Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'an* (Haleb: İsâ el-Bâbî, ts.). 1/272.

5 Yaşar Kurt, *Kıraat Tarihinin Meseleleri*, Samsun 2013, ty. s. 31.

6 Zürcânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1/367.

7 Zürcânî, *Menâhilü'l-'irfân*, 1/258.

hadis rivayet edin; bunun bir sakıncası yok. Ama her kim benim üzerimden kasten yalan söylerse cehennemdeki yerine hazırlasın.”⁸

1.1.3. Kur’ân’daki Ayet ve Surelerin Tasnifi

Hz. Peygamber, Kur’ân-ı Kerim’in ayet ve surelerin yazımında, tasnifinde sahabeyi uyarmış, sahabe de buna göre ayet ve sureleri sıralamıştır.⁹ Rivayetlerden anlaşılan husus Hz. Peygamber’e Cebrail her bir ayet ve surenin yerleştirilmesi gereken yer hakkında bilgilendirmek için de inmiştir. Bu konuda Ahmed b. Hanbel’in Osmân b. Ebi’l-Âs’dan (ö. 51/671) hasen bir tarikle rivayetle şöyle dediği nakledilmektedir: “Ben Peygamber ile oturuyordum. Peygamber gözlerini yukarı dikti. Sonra sanki yere degecekmiş gibi bakışlarını indirdi. Sonra gözlerini dikti ve dedi ki: Cibril bana geldi ve şu ayeti şu surenin şu kısmına koymamı emretti. Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor”.¹⁰

Sahabe tarafından yazılan ayetler yan yana konulurdu. Bunlar birbirlerine bağlı olacak şekilde bir araya getirilir ve şiraze ile birbirine bağlanırdı. Zira Zeyd b. Sabit: “Biz bir gün Resûlullah’ın yanında idik. Parçalar üzerinde Kur’ân (ayetlerini) tanzim ediyorduk.”¹¹ Yani Hz. Peygamber’in yanında onun yönlendirmesi ile ayetleri teker teker bağlardık demektedir. Osman tarikiyle gelen diğer bir hadiste şöyle rivayet edilir: Rasûlullah’a ayetler indirilmekte iken vahiy kâtiplerini çağırır ve “Bu ayetleri şu surelerin şurasına koyunuz” buyururdu.¹² Ayetlerin tertibi yanında Hz. Peygamber’in günlük namazlarda, Cuma, bayram ve gece

8 Müslim, İbn el-Haccac, Ebu’l-Hasen el-Kuşeyrî en-Nîsâbü’rî (ö.261/875), *Sahîh-i Müslim el-Müsnedü’s-sahîhu’l-muhtasar*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, 5 Cilt (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâs el-Arabi, ts.) “ez-Zühd ve’r-Rekâik”, 16 (No. 3004). Ayrıca bkz. İbn Hanbel, Ahmed Ebu Abdullah eş-Şeybânî (ö. 240/855), *Müsned*, thk. Şu’ayb el-Arnâ’ût, 50 Cilt (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001), 17/149 (No. 11085); 17/151 (No. 11087); 17/250 (No. 11158); 17/443 (No. 11344); 18/94 (No. 11536). Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân (ö.255/869), *Sünen Dârimî*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, 4 Cilt (Suûdiye: Dâru’l-Muğni, 1412/2000), “el-Mukaddime”, 42 (No. 464, 465); Ebu Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/899), *Sünen Ebî Davûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, 4 Cilt (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, ts.), “el-İlim”, 3 (No. 3648); Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre b. Mûsâ b. ed-Dahhâk (ö. 279/892), *Sünen et-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd., 5 Cilt (Mısır: Mektebetü Mustafâ el-Bâbî, 1395/1975), “Ebvâbu’l-İlim”, 11 (No. 2665).

9 Kur’anın Kerim’de ayetlerin tertibinde cumhurun görüşü tevkifi olduğu yönündedir. Bunun yanında surelerin tertibinde üç görüş mevcuttur. İctihadi, tevkifi, surelerin çoğu tevkifidir. Surelerin tertibinde ictihadi diyenler İmam Malik, Kadı Ebu Bekir Bakillani, İbn Faris. Delilleri Sahabe Mushafının dizilişine bakıldığında muhtelifdir. Surelerin dizilişi tevkifidir diyenler; Ebu Bekir Bakillanî, Ebu Bekir İbnü’l-Enbârî, el-Kirmânî, et-Taybî, İbnü’l-hısâr, Beyhâkî vd. delillerine gelince ayetlerin tertibi tevkifi olduğu gibi surelerin tertibi de Hz. Peygamber tarafından belirlenmiştir. Üçüncü görüş ise Kur’an-ı Kerim surelerinin tertibi çoğunlukla tevkifidir. Seb’it-tuvâl (yedi uzun sure), havamîm (hâ mîm ile başlayan sureler) gibi. Bu görüşün sahipleri İbn Atiyye, İbn Hacer el-Askalanî vd. Bu bağlamda Suyûtî, Kur’anın hepsi tevkifidir. Tevbe ve Enfâl sureleri hariç. Tevkifidir diyenlerin delillerine gelince Delillerine gelince. Hz. Peygamber bir hadisi şerifinde Zehraveyni (Bakara ve Âl-i İmran) okuyun buyurmuştur. (Müslim) bir başka rivayette Hz. Peygamber uyumadan önce ihlas, felak, nâs surelerini peş peşe okurdu.

10 İbn Hanbel, *Müsned*, 29/441 (No. 17918); Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), en-Nahl 16/90.

11 İbn Hanbel, *Müsned*, 35/448 (No. 21606); 35/483 (No.21607); Tirmizî, *Sünen*, “Menâkip”, 145 (No. 3954).

12 İbn Hanbel, *Müsned*, 1/459 (No. 399); 1/529 (No. 499); Ebu Dâvûd, *Sünen*, “İstiftâhu’s-Salât”, 10 (No. 786, 787); Tirmizî, *Sünen*, “Tefsîrü’l-Kur’an”, 10 (No. 3086).

namazlarında ardı ardına okuduğu sureler, surelerin tertibi konusunda örnek olmaktadır. Bu yönden bakıldığında surelerin tertibinin de tevkifi olduğu söylenebilir.¹³

İmam Ahmed ve Tirmizî'nin naklettiği diğer bir rivayette Zeyd b. Sabit Kur'ân'ın tasnifi hakkında şu bilgileri aktarıyor: "Biz bir gün Resûlullah'ın yanında idik. Parçalar üzerinde Kur'ân (ayetlerini) tanzim ediyorduk. O: Şam'a ne mutlu! buyurdular. Biz: "Bu mutluluk nereden geliyor Ey Allah'ın Resûlü?" diye sorduk. O: "Çünkü (Rahman'ın) melekleri onun üzerine kanatlarını geriyorlar!" buyurdular.¹⁴

Cebraîl'in yönlendirmesi ile Hz. Peygamber tarafından ashaba mushafın tertibinin öğretildiği nakledilmektedir. Müsned ve Sünenlerde bu rivayet, Abdullah b. Abbâs'dan (ö. 68/688) yapılan rivayette şöyledir. Osman b. Affân'a mesânî surelerden olan Enfâl suresi ile ayetlerinin sayısı yüz civarında olan Berâe (Tevbe) suresinin arasını birleştirmenize, ikisi arasına besmele yazmamanıza ve yedi uzun surelerin arasına koymanıza sebep nedir? Hangi sebep sizi böyle yapmaya sevk etti, dedim. Osman şu cevabı verdi: Rasûlullah'a ayetler indirilmekte iken vahiy kâtiplerini çağırır ve "Bu ayetleri şuraya, bunları şuraya koyunuz" buyururdu. Ona bir ayet indiğinde o yine böyle söylerdi. Enfâl suresi; Medîne'de inen ilk surelerdendi. Berae (Tevbe) ise Kur'ân'ın son inen suresidir. İkinin konusu da aynı şeyden bahseder dolayısıyla ben ikisini bir sure zannediyorum. Rasûlullah, bu iki surenin ayrı mı bir mi olduğunu açıklamadan vefat etmiştir. Bundan dolayı Râsulullah bu surenin başına besmeleyi yazdırmadığı için ben de besmeleyi yazdırmadım. Yedi uzun sure arasına koydum.¹⁵

Bu rivayetten, Hz. Peygamber'in sure ve ayetlerin mushafta hangi sırada olacağına dair ashabına bilgiler verdiği anlaşılmaktadır. Kur'ân'ın tedvininde ilgili hususların dikkate alındığı açıkça görülmektedir. Beyhakî'nin (ö. 458/1066) maksadı, nâzil olan müteferrik ayetlerin Hz. Peygamber'in işaretiyle surelerin ilgili kısmına tertiple toplanmasıdır.¹⁶

Sahabe hakkında şu hususlardan da bahsetmemiz gerekir. Sahabe yeri geldiğinde anladıkları gibi yazarlardı. Daha sonra onları istedikleri şekilde kendilerine ait mushaf oluşturmak üzere bir araya getirirlerdi.¹⁷ Bu sahabe mushafları karşılaştırıldığında birbirleri ile uyuşmazdı. Kimileri gazve için yolculuğa çıktığında o esnada inen ayetleri kaçırdıkları. Gazve sonrası döndüklerinde kaçırdıkları ayetleri tamamlayamazlardı. Bunun nedeni yeni ayetlerin iniyor olmasıydı. Bu durum mushafların birbirinden farklı olmasına neden oldu.

13 Yaşar Kurt, *Kıraat Tarihinin Meseleleri*, s. 39.

14 İbn Hanbel, *Müsned*, 35/448 (No.21606); 35/483 (No. 21607); Tirmizî, *Sünen*, "Menâkip", 145 (No. 3954).

15 İbn Hanbel, *Müsned*, 1/459 (No. 399); 1/529 (No. 499); Ebu Dâvûd, *Sünen*, "İstiftâhu's-Salât", 10 (No. 786, 787); Tirmizî, *Sünen*, Tefsîrû'l-Kur'an, 10 (No. 3086).

16 el-Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî (ö. 458/1066), *Delâ'ilü'n-nübüvve*, thk. Abdülmü'tî Kal'acı, 7 Cilt (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 1408/1988), 7/147; es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî (ö. 911/1505), *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, 4 Cilt (Mısır: Genel Mısır Heyeti Kitap Merkezi, 1394/1974), 1/203.

17 Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/247.

Rivayetlere göre Hz. Peygamber döneminde Kur'ân'ın yazımı konusunda pek çok husus belirlenmiştir.

1.1.4. Nesh Edilen Ayetlerin Yazılan Mushafardan Silinmesi

Bazı zamanlar Hz. Peygamber bize daha önce inen ayeti sildirir yeni gelen ayeti yazdırırdı. O ayetlerin hükmü nesh olmuştu. Bu ayetler kitapta yer almazdı. Vahyin Hz. Peygamber'e inişinin son hali olan arza-i ahira'dan (son arza)¹⁸ hemen sonra Hz. Peygamber vefat etmişti. Okunmayan ayetler hakkında Hz. Peygamber vefat etmeden önce sahabeyi, onları yazmaması konusunda uyarmıştı.¹⁹ Hz. Peygamber bir ayet nesh olmuş ise onu kaldırıp diğer ayetlerden ayırtırdı.

1.2. Hz. Ebu Bekir Döneminde Kur'ân-ı Kerim'in Cem'i

Hz. Ebu Bekir hilafetinin ilk yıllarında dinden dönenlerle mücadele ve 632 yılı Yemâme Savaşı gibi pek çok sorunla uğraşmak zorunda kaldı. Yemâme'de çok sayıda hafız sahâbe şehit oldu. Sayılarının beş yüze yakın olduğu İbn Kesîr tarafından rivayet edilir.²⁰ İbn Hacer el-Askalânî ise yedi yüz kadar olduğunu belirtir.²¹ Bu olay Müslümanları derinden sarstı. Özellikle Ömer b. Hattab bu haberi alınca hemen Ebu Bekir'in yanına gitti. "Yetiş Yâ Ebu Bekir, hafızların hepsinin ölüp Kur'ân'ın elden gitmesinden korkuyorum. Buna bir çözüm üret dedi." Ebu Bekir ise duraksadı. "Hz. Peygamber'in yapmadığı bir şeyi ben nasıl yaparım." Dedi. Hz. Ömer, bu konu hakkında Hz. Ebu Bekir'i ikna etmek için onun yanına sürekli gidip geldi. En sonunda Kur'ân-ı Kerim'in yok olması endişesi noktasında ikna oldu. Zeyd b. Sabit'in yanına gitti. Zeyd b. Sabit de var olan özellikler bir başka sahabide bir arada bulunmazdı. Onu diğer sahabilerden ayrıcalıklı kılan yönü, diğer vahiy kâtiplerinden daha fazla yazmış olması, Kur'ân'ın arza-i ahira'dan yani vahyin son haline şahit olmuş olmasıdır. Zeyd b. Sabit olayın devamını şu şekilde nakletmektedir: "Ebu Bekir beni ikna etmek için ısrarlarını sürdürdü. Nihayet Allah Ebu Bekir ve Ömer'in aklına yatana, benim de aklıma yatırdı. Sonunda Kur'ân'ı bir araya getirmek üzere o güne kadar hurma dallarında, yassı taşlar üzerinde yazılı olanları ve hafızların hafızalarında bulunanları toplamaya başladım."²²

18 Arz kelimesi Peygamber Efendimiz'in her sene Ramazan ayında Cebrâil ile o zamana kadar gelmiş olan Kur'an ayetlerini karşılıklı birbirlerine arz etmeleridir. Bu arzlar Peygamberimizin vefat ettiği sene Ramazan ayında iki defa olmuştur. İşte bu son arzdan kasıt Hz. Peygamber'in son yaptığı arzdır. Bu arzda Zeyd b. Sabit hazır bulunmuştur. Bu hususta Hâkim en-Nisâbü'rî'nin naklettiği, Zehebî'nin de sahih olduğunu belirttiği bir haberde Semüre b. Cündeb, "Kur'ân, Resûlullah'a birçok defa arz edilmiştir. Onlar derlerdi ki, bizim şu kıraatimiz son arza göredir." diyerek, arza hâdisesinin birçok defa gerçekleştiğini ve Mushaf'ın arza-i ahiraya göre cemedildiğini belirtmiştir". bk. Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed (ö. 405/1014), *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk. Muhammed Abdülkâdir Ata, 4 Cilt (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1411/1990), "Tefsîr" (No.2904); Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, trc. Salih Tuğ (İstanbul: 1991), 2/698.

19 Bâküllânî, Ebu Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî (ö. 403/1013), *el-İntisâr li'l-Kur'ân*, thk. Muhammed İsam el-Kudât, 2 Cilt (Amman: Dâru Feth, 1422/2001), 1/362, 363.

20 İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkı eş-Şâfiî (ö. 774/1373), *Fezâ'ilü'l-Kur'ân* 1 Cilt (Karire: Mektebetü İbn Teymiye, 1416/1996), 1/58.

21 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 9/12.

22 İbn Hanbel, *Müsned*, 1/224 (No. 57), 1/228 (No. 76), 35/501 (No. 21640), 35/505, 506 (No. 21643, 21644), 35/510 (No. 21652); Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi (ö. 256/870), *Sahîh-i*

Buhârî'nin (ö. 256/870) bu hususta naklettiği diğer bir rivayete göre; Zeyd b. Sabit şöyle demiştir: “Ebu Bekir Yemâme’de şehîd olanların ölümüne müteâkib haber yollayıp beni çağırıldı. Yanında Ömer b. Hattâb’da bulunuyordu. Ebu Bekir bana şu sözleri söyledi: Ömer bana geldi ve Yemâme gününün şiddetli harbinde Kur’ân hafızlarından birçoğu şehit oldu. Ben diğer harb sahalarında da harbin şiddetli olup Kur’ân hafızlarının şehit edilmelerinden, bu sebeple de Kur’ân’dan büyük bir kısmın zayi olup gitmesinden endişe ediyorum. Ben senin, Kur’ân’ın kitap hâlinde toplanmasını emretmeni düşünüyorum, dedi. Ben Ömer’e: Rasûlullah’ın yapmadığı bir işi nasıl yaparsın? Dedim. Ömer: Vallahi bu hayırdır, dedi ve beni görüşüne ikna etmeye çalıştı. Nihayet Allah benim göğsümü bu iş için açtı ve ben de Ömer’in düşündüğü gibi düşündüm. Zeyd dedi ki: Bu sözlerden sonra Ebu Bekir, bana hitaben şunları söyledi: Sen genç ve akıllı bir erkeksin, biz seni hiçbir kusurla itham etmiyoruz. Sen Rasûlullah için vahyi yazıyordun. Buna binaen sen Kur’ân’ı ara ve onu bir araya topla! Zeyd buna karşı: Vallahi eğer bana dağlardan bir dağın nakledilmesini teklif etmiş olsalardı, o iş benim üzerime, bana emrettiği bu Kur’ân’ı toplama işinden daha ağır olmazdı, dedi. Zeyd dedi ki: Sizler, Rasûlullah’ın yapmadığı bir işi nasıl yapıyorsunuz? Ebu Bekir: Allah’a yemîn ederim ki, bu hayırlı bir iştir, dedi ve Ebu Bekir bana gelmeye devam etti. Nihayet Allah, Ebu Bekir’le Ömer’in akıllarını yatırdığı ve göğüslerini ferahlandığı bu işe, benim de aklımı açtı ve gönlümü ferahlandırdı. Bunun üzerine ben de Kur’ân’ın ardına düşüp gereği gibi araştırdım ve onu yazılı bulunduğu hurma dallarından, ince taş levhalardan ve hafızların ezberlerinden topladım. Nihayet Tevbe Suresi’nin sonunu Ebu Huzeyme el-Ensârî’nin (ö. 37/657) yanında buldum. O âyeti ondan başka kimsenin yanında bulmadım. Bu âyet, (And olsun size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir.)²³ Ayetinden surenin sonuna kadar devam eden âyetti. Neticede toplanan bu sahifeler, Allah kendisini vefat ettirinceye kadar Ebu Bekir’in yanında bulundu. Sonra hayatı müddetince Ömer’in yanında kaldı. Bundan sonra Ömer’in kızı Hafsa’nın (ö. 45/665) yanında kaldı.”²⁴

Zeyd b. Sabit, Kur’ân’ın cem’i konusunda tek başına görevli değildi. O komisyonun başkanıydı. Onunla Ömer b. Hattâb, Osman b. Affân, Übey b. Kâ’b gibi sahabe vardı. Zeyd b. Sabit bir yerde takıldığında bunların dışında sahabeden de yardım almıştır. Hz. Ebu Bekir’in emriyle vahyi koruma altına alma noktasında önemli bir sistem geliştirmiş ve kendi hıfzı, kitabeti ile yetinmeyip iki kıstas belirlemiştir. Bunlardan; Hz. Peygamber’in gözetimi altında yazılanlar ilk sırada, hafızların ezberinde bulunanlar ise ikinci kıstas olarak belirlenmiştir.

Buhârî el-Câmiu’s-Sahîh, thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsır, 9 Cilt (Beyrut: Dâru Tavkî’n-Necât, 1422/2001), “el-Cihâd ve’s-Siyer”, 12 (No. 2807); “el-Megâzî”, 17 (No. 4049); “Tefsîrül-Kur’an”, 62 (No. 4679); “Tefsîrül-Kur’an”, 246 (No. 4784); “Fedâilü’l-Kur’an”, 3 (No. 4986); “Fedâilü’l-Kur’an”, 4 (No. 4989), el-Ahkâm, 37 (No. 7191); “et-Tevhid”, 22 (No. 7425); Tirmizî, *Sünen*, “Tefsîrül-Kur’an”, 10 (No. 3103).

23 Tevbe 9/90.

24 İbn Hanbel, *Müsned*, 1/224 (No. 57); 1/238 (No. 76), 35/501 (No. 21640), 35/505, 506 (No. 21643, 21644), 35/510 (No. 21652); Buhârî, *Sahîh*, “el-Cihâd ve’s-Siyer”, 12 (No. 2807); “el-Megâzî”, 17 (No. 4049); “Tefsîrül-Kur’an”, 62 (No. 4679); 246 (No. 4784); “Fedâilü’l-Kur’an”, 3 (No. 4986); 4 (No. 4989); “el-Ahkâm”, 37 (No. 7191); “Tevhid”, 22 (No. 7425); Tirmizî, *Sünen*, “Tefsîrül-Kur’an”, 10 (No. 3103).

Hız. Ebu Bekir'in Kur'an'ın cem'i konusunda Zeyd b. Sabit'e ve Hz. Ömer'e teklifte bulunması hakkında senedi hasen olup münkatı' isnadla Hişâm b. Urve (ö. 146/763), O da Babası Urve'den (ö. 94/713) nakletmektedir. Yemâme gününün şiddetli harbinde Kur'an hafızlarından birçoğu şehit olunca Hz. Ebu Bekir Kur'an'ın zayi olup gitmesinden endişe edip, kayıp olmasını diye Ömer b. el-Hattâb ve Zeyd b. Sabit'e: "Mescidin kapısında birlikte oturun, şayet birileri Allah'ın kitabından bir ayet getirirse ve iki şahitle desteklerse onu alıp yazınız." dedi.²⁵

Zeyd b. Sabit Kur'an'ın cem'inde; ben bu ayeti Hz. Peygamber'den işittim diyen birinin beraberinde iki şahidinin olmasını, onların da hıfzı ve kitabetinde aynı ayetin bulunmasını, Hz. Ebu Bekir'in emri doğrultusunda şart koydu.²⁶ Bu rivayetten anlaşıldığı üzere ayetler Zeyd b. Sabit'in hıfzında kayıtlıdır ve elinin altında kendine ait sahife bulunmaktadır. Hz. Ebu Bekir bu konuda Zeyd'e yetki vermiştir. Zeyd buna rağmen kendini tek başına delil kabul etmemiştir. Alemüddin es-Sehâvî bu hususta şöyle demiştir; "Zeyd b. Sabit, Ebu Bekir'in emrine uyarak Hz. Peygamber'in onay verdiği ve aynı zamanda yedi harfe de uygun olan ayetlerin iki şahitle desteklendiğinde getirilen verinin alınmasını şart koşmuştur.²⁷ Süyûtî, "Bu rivayetin senedinde kopukluk vardır. Ancak ricâli sikadır."²⁸ demektedir.

Konuyla ilgili isnadı sahih bir diğer rivayet Yahya b. Abdurrahman b. Hâtib'den (ö. 104/723) şu şekilde nakledilmektedir: "Hz. Ömer Kur'an'ı cem' etmek istediğinde Müslümanlara seslenip şöyle dedi: Her kim Hz. Peygamber'in huzurunda Kur'an'dan bir şey almışsa onu bize getirsin. Sahabe ise ayetleri kâğıtlara (es-Suhuf),²⁹ tahta parçasına (el-Elvâh)³⁰ ve enli hurma dallarına (el-Usub)³¹ yazmışlardır. Hz. Ömer, sahabenin sahifelerinde ve hıfzında kayıtlı olan ayetleri iki adil şahit ile getirmedikleri takdirde kabul etmezdi."³²

İbn Hacer konu ile ilgili şu bilgileri nakletmektedir: İki adil şahitten maksat "hıfz" ve "kitabettir". Ebu Şâme (ö. 665/1267) ise şöyle nakletmektedir: Onların bundan maksadı komisyonda Hz. Peygamber'in gözetimi dışında ve onun onayı olmadan yazılan ayetlerin

25 Ebu Bekir Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî (ö. 316/929), *Kitâbü'l-Mesâhif*, thk. Muhammed b. Abde, 7 Cilt (Kahire: el-Fârûk'l-Hâdîse, 1423/2002), 1/51; Sehâvî, Ebü'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed (ö. 643/1245), *Cemâlü'l-kurrâ' ve kemâlü'l-ikrâ'*, thk. Abdülhak Abdüddâim Seyfu'l-Kâdî, 1 Cilt (Beyrut: Müessesetü'l-Kutübi's-Sekâfiyye, 1419/1999), 1/17.

26 İbn Kesîr, *Fezâ'ilü'l-Kur'an*, 1/59.

27 Sehâvî, *Cemâlü'l-Kurrâ'*, 1/17; Ebu Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz*, 1/55.

28 Süyûtî, *el-İtkân*, 1/205.

29 "Sahife" kelimesinin çoğul olup "sayfalar" anlamına gelen "suhuf", burada, sahabe elinde bulunan ve üzerine ayet yazılmış kâğıt anlamına gelmektedir. bk. Alî el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nürüddîn b. Sultân Muhammed el-Herevî (ö. 1014/1605), *Mirkâtü'l-mefâtih Şerhu Mişkâtü'l-Mesâbih*, 9 Cilt (Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1422/2002), 4/1517.

30 "Elvâh" levha kelimesinin çoğulu olup burada, sahabe elinde bulunan ve üzerine ayet yazılmış tahta anlamına gelen bir malzemedir. bk. Alî el-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, 4/1517.

31 Usub (العُصْب): Asîb (عصيب) kelimesinin çoğuludur. Hurma/palmiye dalı demektir. Dalın yaprakları soyulup işlendikten sonra enli tarafına yazı yazılırdı. Başka bir görüşe göre asîb, yaprak bitmeyen enli hurma/palmiye dalı demektir. Yaprak bitene "sa'p" (السَّعْف) denir. bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî*, 9/14.

32 Saîd b. Mansûr, Ebu Osmân b. Şu'be el-Horasânî el-Cûzcânî (ö. 227/842), *et-Tefsîr min Sünen Saîd b. Mansûr*, thk. Sa'd b. Abdullah b. Abdülazîz Âl-i Humeyyid, 5 Cilt (Rıyad: Dâru's-Sumayî, 1417/1997), Tefsîr Suretü'l-Mâide, 212, (No. 1053); İbn Ebu Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif*, 1/62, 113.

mushafa kaydedilmesine engel olmaktadır. Onların amacı sadece ve sadece Hz. Peygamber'in gözetiminde kayıt altına alınanları kabul etmektir. Yalnız hafızalarında kayıtlı olması yetmez.³³ Buradan da anlaşıldığı üzere hıfz etmek tek başına yeterli görülmemiş, kitâbetin önemi vurgulanmaktadır.

Bir başka rivayette Kur'ân'ın cem'i ile ilgili şöyle bir ayrıntı söz konusudur. Hz. Ebu Bekir Kur'ân'ın cem'ini emretti. Zeyd b. Sabit komisyonun başındaydı. Tevbe suresinin son ayetinin kitabetini ve hıfzını sadece Huzeyme b. Sabit'in (ö. 37/657) yanında buldu. Şahidi olmadığı halde onun getirdiğini kabul etti. Çünkü Hz. Peygamber "Onun şahitliği iki kişinin şahitliğine denktir." buyurmuştur. Bu konunun açıklaması arka sayfadadır. Hz. Ömer ise recm ile ilgili şu ayeti getirmiştir. (الشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ إِذَا زَنَى فَاِجْمُوهُمَا الْبَيِّنَةُ) yani: "İster yaşlı/evli erkek ister yaşlı/evli kadın olsun zina edeni muhakkak recmedin." Ancak iki şahidi olmadığından Zeyd onun getirdiği bu ayeti yazmadı. Denildi ki bu ayet Ahzab suresindeydi daha sonra hükmü baki tilaveti nesh oldu.³⁴

Süyûtî'nin "İtkân" adlı eserinde bu hadisin Ebu Bekir Muhammed b. Ešte el-İsfahânî'nin (ö.360/971) "Kitâbü'l-Mesâhif" adlı eserinde geçtiği nakledilmektedir. Ancak "Mesâhif" denilince akla İbn Ebu Dâvûd'un eseri gelir. İbn Ešte'ye ait bir "Mesâhif" olduğu sadece Süyûtî'de geçmektedir. Eserin nerede olduğu bilinmemektedir.

İbn Hacer, Huzeyme b. Sabit'in getirdiği ayet hususunda yalnız olmadığını ifade eder. Onun ile Hz. Ömer, Hz. Osman, Übey b. Kâ'b ve Zeyd b. Sabit'in kendisinde de var olduğunu söyler. Dolayısıyla İbn Hacer'e göre, Huzeyme b. Sabit şahitsiz olarak bir ayet getirmemiştir. O, Hz. Peygamber'den ayeti hıfzına ve kitabetine kaydederken Hz. Osman şahit olmuştur. Hz. Ömer de bu ayeti Hz. Peygamber'den Ebu Huzeyme'nin getirdiği şekilde almışlardır. Übey b. Kâ'b da Hz. Peygamber beni aynı böyle okuttu diye şahitlikte bulunmuştur. Nihayetinde Huzeyme b. Sabit yalnız değildir.³⁵ Ayrıca Hz. Ömer'in getirdiği recme dair ayetin mushafa yazılmama sebebi olarak kiraati nesh edildiği bildirilmesi yanında Hz. Peygamber'in sildirdiği şeklinde anlamak da mümkündür.

Hz. Ebu Bekir Kur'ân'ı cemetmeyi yöntem olarak iki şarta bağladığı görülmektedir. Bunlardan biri Hz. Peygamber'in gözetimi altında yazılan ayet olması diğeri ise hafızların ezberinde bulunmasıdır. Hz. Ebu Bekir, aralarında bir anlaşmazlık ortaya çıktığında Kureyş lehçesinin tercih edilmesi ve tilaveti nesh olunan ayetlerin yazılmaması, üzerinde icmâ olunan tevatür ayetlerin yazılmasını emretti. Cem'u'l-Kur'ân meselesinde o dönemde yaşayan sahabe tarafından Hz. Ebu Bekir'in metodu kabul gördü. Aynı zamanda büyük sahabenin övgüsüne mazhar oldu. Nitekim Ali b. Ebi Tâlib şöyle demiştir: "Mushaflar konusunda insanların en hayırlısı Hz. Ebu Bekir'dir. Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun. O,

33 Süyûtî, *el-İtkân*, 1/205, 206.

34 Süyûtî, *el-İtkân*, 1/206; el-Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî (ö. 1270/1854), *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-meşânî*, thk. Ali Abdülbârî Atıyye, 16 Cilt (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1995), 11/140.

35 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 9/15, 16.

Kur'ân-ı Kerim'i iki kapak arasında toplayan ilk kişidir.”³⁶ Başka bir rivayette yine Ali b. Ebi Tâlib şöyle demektedir: “Hz. Peygamber vefat ettikten sonra Kur'ân'ı cemedinceye kadar Cuma namazı dışında dışarı çıkmayacağıma dair yemin ettim. Benim yapmak istediğimi Ebu Bekir yaptı ve Kur'ân-ı Kerim'i cemetti.” Son rivayet hakkında İbn Hacer bu hadisin isnadında kopukluk olduğunu söylemiştir. Önce gelen Abdu Hayr (ö. 81-90/701-709)³⁷ rivayeti daha güvenilirdir. Ona itibar edilir.³⁸

Hz. Ebu Bekir'in takip ettiği bu yöntem, ayetlerin tevatür olarak aktarılmasını sağlamıştır. Dolayısıyla farklı malzemelere yazılı olan Kur'ân ayetlerinin kâğıtlara yazılmasını ve mushafa kaydedilmesini kolaylaştırmıştır.

Hz. Peygamber veya Hz. Ebu Bekir'in döneminde Kur'ân'ın yazılması ve bir araya getirilmesi; Usub³⁹ (العُصْب), lihâf⁴⁰ (اللخاف) ve sudûru'r-ricâl⁴¹ (صُدُورِ الرَّجَالِ) gibi vasıtalarla gerçekleştirilmiştir. Bir başka rivayette: rikâ'⁴² (الرِّقَاعُ), kita'u'l-edîm⁴³ (قِطْعُ الْأَدِيمِ), azmu'l-ektâf⁴⁴ (عَظْمُ الْأَكْتَأَفِ) el-adlâ'⁴⁵ (الأَصْلَاحُ), el-aktab⁴⁶ (الْأَقْتَابُ) ve benzer malzemeler geçmektedir. Rivayetler, Hz. Ebu Bekir döneminden önce Kur'ân-ı Kerim'in bazı malzemeler üzerine yazılı olduğunu kanıtlar ancak onun halifeliği döneminde Kur'ân'ın tamamı iki kapak arasına toplanmak suretiyle mushaf haline getirilmiştir. Hafız İbn Hacer ise bu konuda: “Kur'ân-ı

36 İbn Ebu Dâvûd, *Mesâhif*, 1/49.

37 Abdu Hayr b. Yezîd el-Hayvânîy b. Hemedânî Yahmud Ebu'l-'Umâra el-Kûfî, ikinci tabakadan sayılan tabîinin büyüklerindedir. Ebu Dâvud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce onun hadisini tahrîc etmişlerdir. İbn Hacer ve Zehebî'ye göre sika râvidir. Hz. Ali'den hadis rivayet edenler arasında en güveniliridir. Bkz. Ebu Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtîb el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 230/845), *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir, thk. Muhammed Abdülkadir Ata*, 8 Cilt, (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1. Basım, 1410/1990), 6/224. Bkz. Yahyâ b. Maîn, İclîye göre sika bir râvidir. Mizzî, Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Kelbî (ö. 742/1342), *Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâ'ir-ricâl, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf*, 35 Cilt (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980), 16/469. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhiru ve'l-a'lâm, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf*, 15 Cilt (Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1424/ 2003), 2/1139; İbn Asâkir, *Târîhu Dîmaşk*, 2/978.

38 Süyûtî, *el-İtkân*, 1/204.

39 Usub (العُصْب): Asîb (عُصْب) kelimesinin çoğuludur. Hurma/palmye dalı demektir. Dalın yaprakları soyulup işlendikten sonra enli tarafına yazı yazılırdı. Başka bir görüşe göre asîb, yaprak bitmeyen enli hurma/palmye dalı demektir. Yaprak bitene “sa'f” (السَّعْفُ) denir. bk. İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed (ö. 852/1448), *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî*, 13 Cilt (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1379/1960), 9/14.

40 Yazı yazmak için üretilen ince, yassı ve yumuşak taş/mermer levhalar veya topraktan yapılan kil tabletler demektir. bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 9/14.

41 Sudûru'r-Rical (صُدُورِ الرَّجَالِ): Sadr kelimesinin çoğulu olup burada zihin ve hafıza kastedilmektedir. bk. Ebu Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî (ö. 676/1277), *et-Tibyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'ân*, thk. Muhammed el-Haccâr, 1 Cilt (Beyrut: Dârü İbn Hazm, 1414/1994), 1/185.

42 Ruk'a (رُقْعَة) kelimesinin çoğulu olup yazı yazmak için kullanılan deri (bir nevi parşömen), yaprak veya kâğıt parçaları demektir. bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 9/14.

43 Kitabu'l-Edîm (قِطْعُ الْأَدِيمِ): Deri parçaları demektir. bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 9/16.

44 el-Ektâf (الْأَكْتَأَف): Ketif (كَتِف) kelimesinin çoğuludur. Kürek kemiği parçası demektir. bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/208.

45 el-Adlâ' (الاصْلَاحُ): dıl' (ضَلْع) kelimesinin çoğuludur. Kaburga kemiği demektir. bk. Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/207.

46 el-Aktab (الاقْتَاب): Kateb (قَتَب) kelimesinin çoğuludur. Devenin üzerine bir araç koyup onun üzerinde yazarlardı. bk. Ekram 'Abd Halife Hamed ed-Düleymî, *Cem'ul-Kur'an (Dirase Tahlîliyye li-mervîyyâtihi)* 1 Cilt (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1427/2006), 1/33.

Kerim'in önce el-Edîm ve el-Usub'a daha sonra Hz. Ebu Bekir döneminde kâğıtlarda toplandığını nakletmektedir.⁴⁷

Netice itibariyle Hz. Ebu Bekir'in döneminde Kur'ân-ı Kerim'i cemetmesi konusunda Zeyd b. Sabit'in detaylı bir sistem ile bu olayı yönetmesi daha önce benzeri görülmemiş bir metottu. Bu metot kontrollü bir şekilde ve hassasiyet gösterilerek uygulanmıştır.

1.3. Hz. Osman Döneminde Kur'ân-ı Kerim'in Cem'i

Bu dönemde Müslümanlar İslam'ın farklı beldelerine yayıldılar. Kültür ve medeniyet açısından gelişmeler yaşandı. Hz. Peygamber'i görmeyip vahyin nüzûlüne şahit olmayan yeni bir nesil yetişti. Bunun yanında İslam bölgelerinden her birine gönderilen sahabe gittikleri yerde kıraatleri ile meşhur oldular. Örneğin; Şam, Übey b. Kâ'b ile; Kûfe Abdullâh İbn Mes'ûd (ö. 32/652-53) ile; diğer bölgeler Yemen, Kûfe, Basra'da Ebu Mûsâ el-Eş'arî (ö. 42/662-63) ile meşhur oldu. Yukarıda sayılan sahabeden her biri Kur'ân-ı Kerim'i Hz. Peygamber'den hıfz ve sema yoluyla alarak birbirinden farklı kıraatleri okuyorlardı.⁴⁸ Bunun yanında kıraat vecihlerinde sahabe arasında farklı okuyuşlar meydana geldi. Bu ihtilaflar Kur'ân'ın kıraati konusunda ihtilafın kapısını araladı.

Ebu Kılâbe'den (ö. 104/722) nakledildiğine göre bu dönem şöyle tasvir edilmektedir: "Hz. Osman'ın hilafeti döneminde öğretmen, belirli bir kişinin kıraatine göre okuturdu. Çocuklar bir araya gelince birbirlerinden farklı okuyuşlara sahip oldukları görüldü. Aralarında kargaşa meydana geldi. Ebu Bekr Eyyûb b. Ebî Temime Keysân es-Sahtiyânî (ö. 131/749), bu kargaşanın hocalara kadar ulaştığını söyler. Hz. Osman'a haber gidince "Siz daha benim yanımdayken böyle bir ihtilafa düştünüz. Öyleyse uzakta olanların ihtilafı ve hatada ısrarları sizden daha şiddetlidir, Ey Muhammed'in ashabı tek bir mushafa (imam) tabi olmak için toplanıp bir araya gelin."⁴⁹ Enes b. Mâlik ise (ö. 93/711) durumu şöyle anlatır: "Öğrenciler arasında kıraat ihtilafına dair şiddetli tartışmaların hocalara kadar uzandığı haberi Hz. Osman'a ulaştı. Benim yanımda okuyuş üzerinden birbirinizi yalanlıyor hata yapıyorsunuz. Öyleyse uzakta olanların ihtilafı ve hatada ısrarları sizden daha şiddetlidir. Bunun üzerine Hz. Osman Ey Muhammed'in ashabı tek bir mushafa (imam) tabi olmak için toplanıp bir araya gelin" dedi.⁵⁰

Dönemin bir başka tanığı olarak Yezid b. Muaviye el-'Amirî (ö.?) de olay hakkında şunları anlatmaktadır: "el-Velid b. Ukbe'nin (ö. 61/680-81) döneminde ben mescidin içinde bir ders halkasındayken Huzeyfe de orada bulunuyordu. Halkada kıraat alanında mahir olmayan kimseler de bulunuyordu. İçlerinden birileri Ebu Musa el-Eş'ari'nin kıraatini okuyanların Kinde (Beni Kinde) kapılarında, Abdullah İbn Mes'ud'un kıraatini okuyanların ise

47 Süyûtî, *el-İtkân*, 1/208, 209.

48 Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 1/21.

49 İbn Ebu Dâvûd, *Mesâhif*, 1/95; Süyûtî, *Câmiu'l-ehâdis*, thk. Dr. Ali Cuma, 13 Cilt (Kahire, yy., 1423/2002), 29/230, (No. 32041).

50 Tahâvî, Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdf el-Hacri el-Misri (ö. 321/933), *Müşkilü'l-âşâr*, thk. Şuayb el-Arnaût, 16 Cilt (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1995), 8/132 (No. 3118); Süyûtî, *el-İtkân*, 1/209.

Abdullah'ın evinin kapısında ayrı gruplar halinde toplanmalarını emretti. Daha sonra Bakara suresi (وَأْتِمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ) ayeti okuyuşunda ihtilaf ettiler. Bazıları burada yazılan şekli ile okurken bazıları (وَأْتِمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلْبَيْتِ) şeklinde okudu. Huzeyfe bu duruma şahit olunca sinirden gözleri kıpkırmızı oldu. Birden yerinden kalkıp yakasına yapıştı. Sizden öncekiler de aynen sizin yaptığınız gibi ihtilafa düştüler. İçimizden birinin Hz. Osman'ın yanına gidip bu durumu anlatması gerekir.”⁵¹

Yukarıda sahabenin aralarında ihtilaf ettikleri ayetin ilk kıraati olan “Haccı ve umreyi Allah için eksiksiz yerine getirin”⁵² mütevâtir iken, ikinci kıraati olan “Haccı ve umreyi Allah emrettiği için evini kastederek tam yapın” ise şâzdir.⁵³ Bu kıraat Hz. Ali ve İbn Abbas'ın müdrec⁵⁴ olan kıraatidir.⁵⁵ Tartışma ciddileşip büyüyünce neredeyse yeryüzünde büyük bir fitne meydana gelecek endişesiyle Huzeyfe bineğine binip Hz. Osman'ın yanına ulaştı ve ona durumu anlattı. Huzeyfe, Hz. Osman'ın yanına geldi ve “Ey Emîrül-mü'minin! Yahudiler ve Hıristiyanlar gibi, kitapları hakkında ihtilafa düşmeden, bu ümmetin imdadına yetiş!” Hz. Osman derhal Hz. Hafsa'ya birisini yollayarak: “Sendeki suhufu bize gönder, istinsah edip sana tekrar iade edeceğiz” diye haber saldı. Hz. Hafsa da gönderdi. Hz. Osman Kur'ân'ın istinsahı için Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692), Said b. As ve Abdurrahmân b. Hâris b. Hişâm'a (ö. 43/663-64) emretti: Onlar da bunu istinsah ettiler. Hz. Osman Kureyşli gruba: “Kur'ân-ı Kerim'le ilgili olarak herhangi bir hususta siz ve Zeyd b. Sabit ihtilaf edecek olursanız, onu Kureyş lisanına uygun olarak yazın. Çünkü Kur'ân onların lisanı üzere indi” dedi. Çalışma esnasında heyet bu minval üzere hareket etti. Suhufu mushaflar halinde ortaya koyma işi bitince, Hz. Osman her diyara bir mushaf gönderdi. Ayrıca bunun haricinde kalan bir sahife veya mushafın yakılmasını emretti.⁵⁶

Hz. Osman'ın çoğalttığı nüshaları her bir beldeye göndermesi ve gönderilen nüshanın dışındaki nüshaların yok edilmesini emretmesi, Hz. Osman'ın tek başına değil, bilge sahabeler ile aralarında icmâ etmeleri üzerine bir araya getirdikleri bir karardı. Hz. Osman tek bir nüsha haline gelinceye kadar onlarla istişare yapmıştır. Bir nüsha meydana gelince onu çoğalttılar. Çoğaltılan mushaf, yanında bir mektup ile bir sahabenin eşliğinde birden fazla beldeye gönderildi. Mektupta, gönderilen mushafın dışında nüshaların yok edilmesi emri yazılıydı.⁵⁷

51 İbn Ebu Dâvûd, *Mesâhif*, 1/66. Not: Burada geçen şahsın kim olduğu kaynaklarda belirtilmediğinden ismini zikredemedik.

52 el-Bakara 2/196.

53 Muhammed b. Ömer b. Sâlim Bâzemûl, *el-Kıraat ve Eseruhâ fi't-Tefsîr ve'l-Ahkâm*, Yayınlanmış Doktora Tezi, 1 Cilt (Mekke: Camiatü Ümmi'l-kurâ, 1412/1992), 1/391.

54 Ayetlere Tefsir kabilinden yapılan ziyadeler, açıklamalardır. bk. Zürcânî, *Menâhilü'l-irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, 1/431.

55 Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî (ö. 310/923), *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, 24 Cilt (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 3/12; İbn Ebu Dâvûd, *Mesâhif*, 1/192

56 Buhârî, *Sahîh*, “Menâkıb”, 4 (No. 3506); “Fedâilü'l-Kur'an”, 3 (No. 4987); Tirmizî, *Sünen*, “Tefsîrül-Kur'ân”, 10 (No. 3104).

57 Ziya Şen, *Hz. Osman Döneminde İstinsah Edilen Mushafların Akibeti*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014, sayı: 36, ss.31-50, s.48.

Hicretin 25. Senesinde Hz. Osman mushafın çoğaltılması konusunda on iki kişiden söz aldı. Onlar Zeyd b. Sabit, Übey b. Kâ'b, Abdullah b. Zübeyr, Saîd b. el-Âs, Abdurrahmân İbnü'l-Hâris b. Hişâm, Abdullah b. Amr b. el-Âs (ö. 65/684-85), Abdullah b. Ayyaş (ö. 71-80/691-699), Kesîr b. Eflah (ö. 61-70/681-690), Enes b. Malik, Malik b. Enes'in dedesi Malik b. Ebî Âmir (ö. 112/731), Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88), Ebân b. Saîd (ö. 13/634) gibi kişilerden oluşmaktadır. Hz. Osman, komisyonun çalışmaları hakkında sürekli bilgi almaktaydı ve komisyonun aralıksız çalışarak görevini tamamlamasını teşvik etmekteydi. Bu konuda devamlı olmaları konusunda sürekli onlarla konuşurdu.⁵⁸

Hz. Osman döneminde Kur'ân-ı Kerim'in toplanmasında takip edilen yöntemin birincisi: Hz. Osman, son arzuda Kur'ân-ı Kerim nasılsa ona itibar ederek geliştirilen bir metot tuttu. İkincisi: Mushafların yazımının, bilinen bütün vecihleri kapsıyor olmasına önem verdi. Öyle ki Hz. Peygamber'den tevatürle gelen kıraatlerin hepsi bu kitapta bulunsun. Onun için şu örnekte olduğu gibi surenin lafzi/yazımı yönü kıraatlerin tamamını kapsardı. Örneğin (نُسْرَهَا) kelimesinde olduğu gibi nokta ve hareke koyulmayıp bir kıraate göre (نُسْرَهَا) diğer kıraate göre ise (نُسْرَهَا) şeklinde okunabilirdi.⁵⁹ Bir diğeri ise (فَسُوا) kelimesinde olduğu gibi nokta ve hareke koyulmayıp bir kıraate göre (فَتَبَّئُوا) diğer kıraate göre ise (فَتَبَّئُوا) şeklinde okunabilirdi.⁶⁰ Bu kıraatlerin hepsi sahih ve mütevâtirdir. Mushafta nokta ve hareke konulmamasının nedeni sahih kıraatleri kapsasın dıyedir.

Ayetin yazım şekli, farklı sahih ve mütevâtir kıraatleri içinde barındırmaya uygun değilse buna çözüm olarak her bir kıraatin farklı iki nüshaya kaydedilmesi yönündeydi. Yani sahabe, Kur'ân'ı istinsah ederken Kur'ân metinlerinin Hz. Osman mushafında yazılış biçiminin farklı kıraatleri kapsayacak şekilde olmasına özen göstermişlerdir. Hatta bir mushafta yazılması mümkün olmayan farklı kıraatleri farklı mushaflarda belirtmeye çalışmışlardır. Buna örnek olarak Tevbe suresi yüzüncü âyette, bir mushafta (تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ) ⁶¹ şeklinde mân'siz, diğer mushafta ise (تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ) şeklinde mân'li gelmiştir. (تَحْتَهَا) kelimesini İbn Kesîr, (مِنْ) harfini ilâve edip mecrûr olarak (مِنْ تَحْتِهَا) şeklinde okumuştur. Diğer kıraat imamları ise (مِنْ) olmaksızın mansûb olarak (تَحْتَهَا) okumuşlardır.⁶²

Bir rivayette bu durum şöyle anlatılır: Hz. Osman, mushafın yazılması için Hz. Ömer'in evinde bulunan Hz. Ebu Bekir'in cemettiği sahifelerin alınıp yazılması için Kureyş'ten ve Ensar'dan on iki sahabe görevlendirdi. Hz. Hafsa'dan mushafı aldılar. Kur'an metni

58 Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/257.

59 el-Bakara 2/259; (نُسْرَهَا) kıraati, Nâfi', İbn Kesîr, Ebu Amr, Ebu Ca'fer ve Ya'kûb tarafından okunmaktadır. (نُسْرَهَا) kıraati ise İbn Âmir, Âsım, Hamza, el-Kisâî, Ya'kûb ve Halefü'l-Âşir tarafından okunmuştur. bk. Muhammed b. Muhammed b. Sâlim (ö. 1422/2002), *el-Hâdî Şerhu Tayyibetin-Neşr fi'l-karâ'âti'l-âşir*, 3 Cilt (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1417/1997), 2/89.

60 el-Hucurât 49/6; (فَتَبَّئُوا) kıraati, Hamza, el-Kisâî ve Halefü'l-Âşir tarafından okunmuştur. (فَتَبَّئُوا) kıraati ise Nâfi', İbn Kesîr, Ebu Amr, Ebu Ca'fer, İbn Âmir, Âsım ve Ya'kûb tarafından okunmuştur. bk. İbnü'l-Cezerî Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf (ö. 833/1429), *en-Neşr fi'l-karâ'âti'l-âşir*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ', 2 Cilt (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2/251.

61 et-Tevbe 9/100.

62 Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân*, 1/258.

hususunda aralarında yazım işlerinde ihtilaf varsa not alınır. Eğer bir kelime üzerinde aralarında bir ihtilaf olursa; Muhammed İbn Sîrîn (ö. 110/728) şöyle dedi: İhtilaf edilen yer not alınır ve arza-i ahira'da geçtiği haline ulaşıncaya kadar beklenirdi. Arza-i ahira kıraatin son şekli olduğundan ona itibar edilerek mushafa kaydedilirdi.⁶³

Hiz. Osman'ın bu konuda řu ifadeleri dikkat çekicidir: "Ey Muhammed'in ashabı tek bir mushafa (İmam) tabi olmak için toplanıp bir araya gelin. Hiz. Osman'ın emri üzere derhal toplandılar. Aralarında bir ayet üzerinde ihtilaf olursa filan kişiye Hiz. Peygamber böylece okuttu diye o kişinin peşinden gidilirdi. Eğer üç günlük uzaklıkta bile ise o gelinceye kadar ilgili yerde boşluk bırakılır geldiğinde ise o yer tamamlanırdı."⁶⁴

Netice itibariyle Hiz. Osman bu ayetleri öyle yazdırdı ki mushaf sahih kıraatlerin hepsini kapsadı. Hiz. Osman, gittikleri yerlerde sahih kıraatleri okutsunlar diye her bir mushaf ile birer sahabe, Kur'an Muallimi gönderdi.

Bunlar:

1. Medine'de Zeyd b. Sabit, Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713) ve Urve b. Zübeyr.
2. Mekke'de Abdullah b. Sâib (ö. 70/689-90) ve Ubeydullah b. Umeyr (ö. ?).
3. Şâm'da Muğîre b. Şu'be (ö. 50/670).
4. Kûfe'de Ebu Abdurrahmân es-Sülemî (ö. 73/692).
5. Basra'da Âmir b. Kays (ö. 53/673).

Bu sahabi imamlar buldukları beldede tabi oldukları kıraat üzere öğretip okuttular.⁶⁵

Ebu Bekir döneminde dağınık malzeme üzerinde yazılı ayetler bir araya getirildi. Mushaf şeklinde Hafsa'nın emanetine verildi. Hiz. Osman döneminde ise Hafsa'daki mushaftan çoğaltma işlemi kıraat farklılıkları da gözetilerek gerçekleştirildi. Öte yandan sure tertibine göre iki kapak arasında toplandı. Bunun yanında noktasız ve harekesiz halde yazıldı ki kıraat farklılıklarını içinde barındırsın.⁶⁶

Netice itibariyle Hiz. Osman döneminde çoğaltılan mushaflar sahih kıraat farklılıklarını bir arada toplamıştır. Bu Mushafın özelliği ile Kur'an'ın yedi harf üzerine indiğini belirtmiştir. Ancak bu nüshalar ezber yoluyla farklı kıraatlerle farklı merkezlerde Kur'an Muallimi rehberliğinde okunmuş ve eğitimi sağlanmıştır. Bu vesileyle yedi ayrı kıraatin de mütevatiren ve üç meşhur kıraatle günümüze ulaşması sağlanmıştır. Bugün Türkiye'de, Aşere-Takrib, İslam aleminde ise Aşru's-Suğra ve Aşru'l-Kübra adı altında bu kıraat ilmi belirli merkezlerde ehline okutulmaktadır.

63 İbn Ebu Dâvûd, *Mesâhif*, 1/104.

64 Süyûtî, *el-İtkân*, 1/209.

65 Ebu Dâvûd Süleymân b. Necâh el-Kurtubî el-Ümevî (ö. 496/1103), *Muhtasaru't-tebyîn li-hicâ'i't-tenzîl*, 5 Cilt (Medine: Mecma'ul-Melik Fahd, 1423/2002), 1/141.

66 Ebu Şâme, *el-Mürşidü'l-vecîz*, 1/45.

SONUÇ

“Rivayetlerde Kıraatler Açısından Hz. Osman Mushafı’nın Kaynaklığı” adlı çalışmadan aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Cebrail sadece vahiy indirmek için değil ayetlerin tertibi konusunda filan ayeti filan yere koyun şeklinde bilgilendirmek için de inmiştir.⁶⁷ Hıfz ve kitabet yöntemi Hz. Peygamber’in ashabına öğrettiği önemli bir veriyi koruma yöntemi olarak benimsenmiştir. Hz. Ebu Bekir döneminde Kur’an’ın cem’i meselesinde hıfzı ve kendine ait sahifesi olması nedeniyle Zeyd b. Sabit başkan seçilmiştir. Hz. Ebu Bekir bu konuda Zeyd’e yetki vermiş ancak hıfz ve kitabet yöntemini mushafın ve mütevatir kıraatlerin tespitinde şart koşmuştur. Kur’an ayetlerini tespitte râvide hıfz ve kitabet şart koşarak aksi takdirde bir yöntemle tespiti reddetmiştir. Zeyd b. Sabit detaylı bir sistem kurarak ilmî açıdan büyük bir hassasiyet göstermiş ve tüm incelikleri ile kontrollü bir şekilde bu olayı yönetmiş daha önce benzeri görülmemiş bir metot kullanmıştır.

Mushafın yazımı konusunda tek bir yazım şekli kullanılması âlimlerin genel bir görüşüdür. Hz. Osman’ın yazdırdığı yazım şeklinin dışına çıkılması caiz değildir. Bazıları da Resm-i Osmânî’nin yazılış şeklinin istilâh olup tevkîfî olmadığını ifade etmektedir. O dönemde sahabeler kendi aralarında mushafın hattı açısından bir yazım şeklinde ittifak edip sonraki dönemlere bu şekliyle aktarımını sağlamışlardır. Bunun yanında Arap yazımının kuralları da göz ardı edilmemek kaydıyla. Bahsi geçen tercihler arasında birinci görüşün daha isabetli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA/REFERENCE

- Alî el-Kârî, Ebü’l-Hasen Nûrüddîn b. Sultân Muhammed el-Herevî. *Mirkâtü’l-mefâtih şerhü mişkâtü’l-mesâbih*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikir, 1422/2002.
- Âlûsî, Ebü’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Rûhu’l-me’ânî fî tefsîri’l-Kur’ânî’l-azîm ve’s-seb’î’l-meşânî*. thk. Ali Abdülbârî Atıyye. 16 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutübi’l-İlmiyye, 1415/1995.
- Bâkılânî, Ebu Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî. *el-İntisâr li’l-Kur’ân*. thk. Muhammed İsam el-Kudât. 2 Cilt. Amman: Dâru Feth, 1. Basım, 1422/2001.
- Bâzemûl, Muhammed b. Ömer b. Sâlim. *el-Kıraat ve Eseruhâ fî’l-Tefsîr ve’l-Ahkâm*. Yayınlanmış Doktora Tezi. 1 Cilt Mekke: Cami’atü Ümmi’l-Kura, 1412/1992.
- Beyhakî, Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Delâ’ilü’n-nübüvve*. thk. Abdülmütî Kal’acî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-İlmiyye, 1. Basım, 1408/1988.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî. *El-Câm’iu’s-sahîh*. thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavkî’n-Necât, 1. Basım, 1422/2001.

67 Osman b. Ebü’l-Âs (ö. 51/671) anlatıyor: “Rasulullah’ın yanında oturuyordum. Birden gözlerini yukarıya dikti. Sonra neredeyse yere yapıştıracak gibi doğrulttu, sonra yine dikti ve Cebrail bana gelip bu ayeti şu surede buraya koymamı istedi.” Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/441 (No. 17918).

- Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân. *Sünen Dârimî*. thk. Huseyin Selim Esed ed-Dârânî. 4 Cilt. Suûdiye: Dâru'l-Muğni, 1. Basım, 1412/2000.
- Ebu Dâvûd Süleymân b. Necâh el-Kurtubî el-Ümevî. *Muhtasaru't-Tebyîn li-hicâ'i't-tenzîl*. 5 Cilt. Medîne: Mecma'ul-Melik Fahd, 1423/2002.
- Ebu Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen Ebî Davûd*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, ts.
- Ebu Şâme, Ebü'l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî. *el-Mürşidü'l-vecîz ilâ 'ulûm tete'alleku bi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, thk. Tayyar Altıkulaç, 1 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1395/1975.
- Ekram 'Abd Halife Hamed ed-Düleymî. *Cem'ul-Kur'ân*. Dirâse Tahliliyye li-merviyyâtihi. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1427/2006.
- el-Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf (ö. 742/1341), *Tehzîbu'l-Kemâl fî esmâ'ir-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, 35 Cilt (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980), 16/469.
- en-Nevevî, Ebu Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *et-Tibyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'ân*. thk. Muhammed el-Haccâr. 1 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 3. Basım, 1414/1994.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhâyn*. thk. Muhammed Abdülkâdir Ata. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutübî'l-İlmîyye, 1. Basım, 1411/1990.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. trc. Salih Tuğ. İstanbul: 1412/1991.
- Hayreddin Karaman vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1436/2014.
- İbn Ebî Dâvûd, Ebu Bekr Abdullah b. Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî. *Kitâbü'l-Mesâhif*. thk. Muhammed b. Abde. 7 Cilt. Kahire: el-Fârûk'l-Hdîse, 1. Basım, 1423/2002.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buĥârî*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-M'arife, 1379/1960.
- İbn Hanbel, Ahmed Ebu Abdullah eş-Şeybânî. *Müsned*. thk. Şu'ayb el-Arnâ'ût. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1421/2001.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkı eş-Şâfiî. *Fezâ'ilü'l-Kur'ân*. 1 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1416/1996.
- İbn Sa'd, Ebu Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Baġdâdî (ö. 230/845), *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, thk. Muhammed Abdülkadir 'Ata, 8 Cilt, (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1. Basım, 1410/1990), 6/224.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*, thk. Ali M. ed-Dabbâ'. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmîyye, ts.
- Kurt, Yaşar, *Kiraat Tarihinin Meseleleri*, ty. Samsun, 1434/2014.
- Ma'sarâvî, Ahmed îsâ, *el-Kırââtü'l-vârideü fi's-Sünne*. 1 Cilt. Kahire: Dâru's-Selam, 2. Basım, 1429/2008.
- Muhammed b. Muhammed b. Sâlim. *el-Hâdî Şerhu Tayyibeti'n-neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1. Basım, 1417/1997.
- Muhammed Bekir İsmâîl. *Dirâsât fî Ulûmi'l-Kur'ân*. 1 Cilt. Kahire: Dâru'l-Menâr, 1419/1999.
- Müslim, İbn el-Haccac, Ebu'l-Hasen el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. *Sahîh-i Müslim el-Musnedu's-sahîhu'l-muhtasar*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâs el-Arabi, ts.
- Sa'id b. Mansûr, Ebu Osmân b. Şu'be el-Horasânî el-Cûzcânî. *et-Tefsîr min Sünen Sa'id b. Mansûr*. thk. Sa'd b. Abdullah b. Abdülazîz Âl-i Humeyyid. 5 Cilt. Riyad: Dâru's-Sumayî, 1417/1997.

- Sehâvî, Ebü'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed. *Cemâlü'l-kurrâ' ve kemâlü'l-ikrâ'*. thk. Abdülhak Abdüddâim Seyfu'l-Kâdfî. 1 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Kutübi's-Sekâfiyye, 1. Basım, 1419/1999.
- Subhî b. İbrâhîm es-Sâlih el-Lübânî. *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 24. Basım, 1421/2000.
- *Mebâhis fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. 1 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İmi li'l-melâyîn, 10. Basım, 1397/1977.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfîî. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. 4 Cilt. Mısır: Genel Mısır Heyeti Kitap Merkezi, 1394/1974.
- Şen, Ziya, Hz. *Osman Döneminde İstinsah Edilen Mushafların Akibeti*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2014, sayı: 36, ss.31-50, s. 48.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1420/2000.
- Tahâvî, Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî. *Müşkilü'l-âsâr*. thk. Şuayb el-Arnaût. 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1415/1995.
- Tirmizî, Ebu İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre b. Mûsâ b. ed-Dahhâk. *Sünen et-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 Cilt. Mısır: Mektebetü Mustafâ el-Bâbî, 2. Basım, 1395/1975.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. Haleb: İsâ el-Bâbî, 3. Basım, ts.

Extended Abstract

Being Source of Othman Mushaf in terms of Recitations in the Narrations

The aim of this research is to determine the Mushaf in terms of narration science and to determine and evaluate the narrations about the differences in recitation. In this context, brief information about the science and history of recitation is also presented. The main purpose is to reveal the role of the science of narration in the determination of recitations. As an introduction to the subject, some information has been given about the Qur'an's revelation, its collection and its istinsah. The period of the Prophet, Abu Bakr and the developments that took place in the Othman period were discussed in stages, under headings. Relevant narrations in hadith books have been identified. The subject was supported by different sources and when necessary, the rumors were evaluated in terms of reliability. Obtained results are presented in the conclusion section. Although our study is limited to Kutub-i tis'a, we have pointed out the content evaluations of the narrations by looking at the hadith sources before and after. The works in the "Maktabah Shamilah - Islamic Library" program were used as a source in the study. For biographical information, "TDV Encyclopedia of Islam", especially history and history books, was used. On recitation, "İbnü'l-Cezerî's work en-Neşr" and "Süyûtî's el-İtkan work" have been benefited significantly.

In the age when the Qur'an was revealed, the inadequacy of Arabic script is a widely accepted issue. The absence of punctuation and movement in the copies brought along many problems. After some of the hafizes were killed in Yemame, Umar told he encouraged Abu Bakr. The

Qur'an, which was turned into a Mushaf during the reign of Abu Bakr, It was copied and reproduced during the Othman period. Zeyd b. Sabit He is an important actor in the collection and copying of the stable Qur'an. Later, different recitations occurred due to dialects, which we learn from hadith narrations. Recitation scholars have divided recitations (qira'ahs) into mutawatir, famous, ahad, shad, mawdu' and mudrec (increasing recitation with explanation and commentary) in terms of their proofs. While the mutawatir and famous ones are considered acceptable, the others are not respected. In this context, it is debatable whether the recitations are taqqifi or tabbudi, or whether they have a quality that can change according to dialects. In this research, It is aimed to determine the narrations expressing the Othman copy and the differences in recitation. Therefore, Prophet, Abu Bakr and Othman times, The emergence of the Othman Mushaf and the reflections of the differences in narration on the science of narration will be determined. In the research, it is aimed to determine the related hadiths and to compile them. Under the title of the compilation of the Qur'an and the conditions of sound recitation, Prophet, Abu Bakr and The developments that took place in the Ottoman period are summarized. The study is completed with a conclusion by examining the narrations about the differences in the Qur'an.

In the hadiths, the following conclusions were reached from the article titled The in terms of recitations in the narrations Othman origin of mushaf:

Revelation was sent down to the Hz. Prophet by Allah through Gabriel. However, Gabriel would descend not only to send revelation, but also to inform about the arrangement of the verses in the form of sheep. The Companions He was meticulous about getting the revelation from the Prophet. At this point, they used two methods. These are called hifz and inscription. In this respect, the method of hifz and inscription It has been adopted as a method of protecting important data that the Hz. Prophet taught to his companions. In the period of Abu Bakr, Zayd b. Sabit chairman was elected. The reason for this is the Qur'an Zayd b. Sabit It is recorded in the memory of he has his own page under his hand. Although Abu Bakr authorized Zayd b. Sabit in this matter, he did not accept himself as evidence. In determining the Mushaf of the Qur'an, he stipulated hifz and inscription as a condition for the narrator, otherwise he refused to detect it with a method of memorization or inscription. In this regard, the importance of memorization and inscription in determining information was emphasized. In this respect, Zayd b. Sabit by establishing detailed system, he showed great sensitivity in terms of science and managed this event in a controlled manner with all its subtleties and used an unprecedented method.

Keywords: Quran, Hadith, Othman Mushaf, Quran Recitation